

KELÂM-I FASÎH VE YÛNUS EMRE

Kadir GÜLER*

ÖZET

Kelâm, konuşma ve söz söyleme, sözü algılama ma'nâsına gelen Arapça kökenli bir kelimedir. Kelâm, dilimizde söz, beyit, cümle, deyiş, güfte, ibare, ifade, kelime, laf, metin, vecize ve emsal anlamlarında kullanılmıştır. Kelâm-ı fasîh, güzel ve düzgün söz söyleme demektir.

Edebiyatımızın sözlü ve yazılı kaynaklarının her şubesinde farklı biçimlerde ve fesâhatla birlikte kullanılan kelâm-ı fasîh, Yûnus Emre'nin şiir dilinde de yerini almış ve çok sayıda ma'nâ ve ifâde özelliği kazanmıştır.

Bu makalede, kelâmın önemi ve edebiyatımızdaki kullanım biçimleri üzerinde durulacak, kelâm-ı kibâr, kibârın kelâmıdır" sözü gereğince Yûnus Emre dilinden kelâmın ve sözün sosyal hayatımızda kazandığı vasıflar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, kelâm, söz, sûfi, tasavvuf, Türk Edebiyatı, Yûnus Emre.

KELÂM-I FASÎH AND YÛNUS EMRE

ABSTRACT

Kelâm (saying), speaking or making remarks, is a word of Arabic origin which means perceiving a meaning. In our language, kelâm is used for expressing equal meanings of word, verse, sentence, remark, lyric, phrase, vocable, epigram and similar. Kelâm-ı fasîh means saying beautiful and fluent words.

Kelâm-ı fasîh, which is used in different forms in all of the branches of the sources of our written and verbal literature, had its place in Yûnus Emre's poetry

---

* Yrd. Doç. Dr. DPÜ FEF TDEB Öğretim Üyesi; kguler@dumlupinar.edu.tr

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

language and earned many meanings and expression characteristics.

According to Yûnus Emre, kelâm and word is for clever people. Wit is in word and word is in wise. Speech is precious. Speaking to carefree people is like rock echo, you speak and you hear.

In this study, the importance of Kelâm and its different uses in our literature is explored. Also, considering the saying “kelâm-ı kibâr is the word of elegant”, the status and features of kelâm from Yûnus Emre in our social life are evaluated.

Key Words: Turkish Literature, Religion, sufism, sofi, Yûnus Emre, kelâm, remark.

GİRİŞ

Klasik şiirimizde aşk kavramının ifade yolu kelâmdır. Özellikle tasavvufî anlamda aşk kavramı işlenirken kelâmın ve sözün gücünden faydalanılmıştır.

Kelâm “konuşma, söz söyleme, mânâsına gelen Arapça kökenli bir kelimedir. Farklı kaynaklarda ve metinlerde, birkaç cümleden mürekkep ve kendi başına bir maksadı ifade eden ibâre, söyleyiş biçimi, dil, lehçe, kavi, sühan, Allah’ın zatından, sıfatlarından ve fiillerinden, peygamberlikle ilgili meselelerden, başlangıç ve sonuç bakımından varlıkların durumundan İslam ölçüleri içinde bahseden ilim anlamlarında da kullanılmaktadır(Akay 1995, 257).

Fasîh ve fesâhat ise kelimenin açık ve berrak bir halde bulunması, saf ve hâlis olmasıdır. Sözün ve kelimelerin akıcı olup kulağa hoş gelmesi, mânâsının açık, kolay anlaşılır ve kusurlardan uzak olmasıdır(Saraç 2007, 39).

Kelâmla birlikte dilimizde kullanılan söz kelimesine kaynaklarda bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, kesinlik kazanmayan haber, söylenti, bir işi yapacağını kesin olarak vaat etme, müzik parçalarının yazılı metni, güfte, lâfız, konuşma, bahis, konu, anlaşma ve geniş mânâda edebî ürün anlamlarında yer verilmektedir(Yalım 1983, 174).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Etimolojik açıdan *söz* kelimesinin *sömek* kökünden türemiş olabileceği ve konuşmak, hitap etmek anlamlarını taşıdığı belirtilmekte, *söylemek* kelimesini ele alırken *sözle* kelimesinin eski dönemlerden itibaren kullanıldığı, Orta Türkçede kelimenin *sözle* biçiminin geçtiği, Türkçede -z- sesinin y- sesine çevrilmesinin örneklerinin bulunduğu, *söylemek* kelimesinin *sözle* kelimesinden gelmiş olabileceği ifade edilmektedir(Ercilasun 1991).

Söz kelimesi Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkmençe, Uygurca, Azeri ve Türkiye Türkçesinde *söz* biçiminde; Başkurtçada *hüz*, Tatarca'da *süz* şeklinde kullanılmaktadır(Ercilasun 1991, 178).

Dinî metinlerde söz; Allah'ın emir ve yasakları, Allah'ın kâinâtı yaratması gibi anlamlarla birlikte kullanılmaktadır. Peygamber sözleri Allah'ın sözü kıymetindedir. Allah sözünden dönmez ve yalan sözü sevmez(Eren 1999,375).

Kutsal kitaplara göre peygamber sözü mühimdir. İnsanın yaşaması için Allah sözü şarttır. İnsan ekmekle yaşamaz, Allah'ın dilemesi ile yaşar.

Peygambere itaat, Allah'a itaat olarak kabul edilmekte, kutsal metinlerde Peygambere başkaldırının bağışlanmayacağı belirtilmektedir.

Kurân'a göre Allah'ın sözü gerçektir ve söz verdiği kıyâmet bir tek "ol" emriyle gerçekleşecektir. Allah'ın sözüne ve Resûlüne iman edenler doğru yolu bulmuş olacaktırlar. Kur'ân'a göre Allah sözünden dönmez:

"Sakin Allah'ın, peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma" (İbrahim 14/47)

"O, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak yaratandır. O'nun sözü gerçektir.(En'âm 6/73)

" O halde Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resûlüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."

(Arâf 7/158)

Kur'ân'da doğru sözlü olmak ile Allah'a karşı gelmek bir arada verilerek, doğru sözlü olmanın iman için şart olduğu gerçeği vurgulanmıştır:

" Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler." (Nisâ 4/9)

"Kullarıma söyle: (İnsanlara karşı) en güzel sözü söylesinler. (İsrâ17/53)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

İslâmiyet öncesi Türk edebiyatının en önemli kaynağı olan Oğuz Kağan Destanı'nda söz, itaat ve emir mânâsında kullanılmıştır:

“Kim benim sözlerime emirlerime ve buyruklarıma baş eğerse, hediyelerini kabul ederek, onu dost edinirim. Kim baş eğerse, gazaba gelirim; düşman sayarak, ona karşı asker çıkarır ve derhal baskın yapıp onu astırır ve yok ederim”(Köprülü 1986, 40-42).

Göktürk Yazıtları Kül Tigin Abidesi'nde Bilge Kağan, başta yeğeni olmak üzere soyuna ve milletine şu nasihatleri verir:

“Bu sabımın edgüti eşid katıgdı tıngla. Tabgaç budun sabı süçig agısı yımşak ermiş. Süçig sabın yımşak agın arıp irak budunug ança yagutır ermiş.” (Bu sözümü iyice işit, adam akıllı dinle. Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşakmış. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla uzak milleti öylece yaklaştırmış.)

Dîvânü Lûgati't-Türk'te söz sav, savlaştı, sözleşdi, sözlendi, sözletti şeklinde yer almakta ve atalar sözü, darb-ı mesel ve kıssa anlamlarında örneklendirilmektedir: *“Bilge eren savların algıl öğüt”*, *“Bilginlerin sözlerini öğüt olarak al”*(Atalay 1992, 154).

Orta Asya sahası Türk Edebiyatı eserlerinden Kutadgu Bilig'te söz, insanoğlunu sonsuza ulaştıracak unsur olarak zikredilir. Yûsuf Has Hacip, güzel söz söylemenin çok önemli olduğunu, özellikle âlim olan kişilerin az ve öz söz söylemeleri gerektiğini, doğru sözlü olmanın söze değer kattığını ve doğru sözün insan ruhunun gıdası olduğunu anlatır.

Ona göre söz, düşünülmeden ve iyice tartılmadan söylenmemelidir. Hacip, güzel söylenmiş bir söz ile yapılan iyi işlerin insanı ihtiyarlıktan kurtaracağına inanır. İnsanoğlu sadece kendisine soru sorulduğunda cevap vermeli ve sözünü kısa kesmelidir:

Sözüg yakşı sözle idi saknu öz

Ayıtukta sözle yana terkin üz

Atabetü'l- Hakâyık'ta söz; Yüknekî'nin kendi sözlerini kıymetli ve hakikat sözü olarak görmesi biçiminde yazılmıştır. Yüknekî, bilgisizlerin doğru sözden anlamadıklarını ve lüzumsuz söz söylediklerini ifade etmektedir.

Edîp Ahmed'e göre bilgili insan lüzumlu sözler söyler ve gereksiz sözleri gömerek gizler. Bilgisiz insan ise sözü dinlemeden ve anlamadan söyler, bu yüzden başı beladan kurtulmaz:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Biliglig kereklig sözüg sözleyür

Kereksiz sözini kömüp kizleyür

Biligsiz ne aysa ayur ukmadın

Anın öz tili öz başını yiyür

Edîp Ahmed, bilgisiz insanın doğru sözden anlamayacağını düşünür. Ona göre bilgisiz insana nasihat vermeye çalışmak faydasızdır.

Biligsizge hak söz tatıgsız erür

Angar pend nasihat asıgsız erür

Dîvân-ı Hikmet'te söz; nasihat, sohbet ve zikir anlamlarında kullanılmıştır. Yesevî, tasavvufta önemli bir yere sahip olan dervişlerin sohbetlerini metheder ve Allah'ı söz ile zikretmenin üstünlüğünden bahseder:

Bu dünyâda tabîb min dip da'vâ kılğan

Da'vâları bâtlı irür sözü yalğan

Halayıklar illetige dârî kılğan

Ecel kilse dârûsını bilmes imiş

Türk kültür dünyasının şeh-nâmesi kabul edilen Dede Korkut'ta söz, şiir söylemek anlamında ve soylamak biçiminde geçmektedir(Güzel-Torun 2006, 96).

Dede Korkut'un sözüne önem verilmesi, onun söylediklerinin yerine getirilmesi, sözünün emir anlamında kullanıldığını göstermektedir.

“Korkut Ata Oğuz kavminüñ müşkilini hall ider idi. Her ne iş olsa Korkut Ataya tanışmayınca işlemezler idi. Her ne ki buyursa kabul iderler idi. Sözin dutup tamam iderler idi”(Ergin 1994, 345).

Muhakemetü'l Lûgateyn'de söz; insanı diğer varlıklardan üstün kılan bir özellik olarak ele alınır. Esere göre söz bir incidir, az bulunur ve çok değerlidir. İyi sözler insana can verir, kötü sözler insanı canından edebilir. Türkçenin Farsçadan üstünlüğünün konu edildiği eserde, eser sahibi bu iddiasını Türkçenin söz varlığı açısından Farsçadan üstün olduğunu örneklerle açıklamak suretiyle ispatlar(Mengi 1999, 101).

Nevâyî, Allah tarafından verilen söz ve dil şerefının insanın diğer yaratılanlardan üstün olmasının nedeni olduğunu belirtir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Ey söz bile kılğan aferiyniş âgâz
 İnsanı arada eylegen mahrem-i râz
 Çün künfeyekûn safhasıga boldı tırâz
 Kılğan anı nutkıyle barıdın mümtâz

Âşık tarzı şiir anlayışımızda söz, âşık ile ma'şûkun özellikleri ile birlikte verilmiştir. Âşık için sevgilinin tüm güzellik unsurları gibi sözleri de çok değerlidir. Âşıklar sevgilinin sözlerini tatlı, şirin, şeker, bal gibi kelimelerle nitelemişlerdir(Yardımcı 1998, 211).

Gevherî, âşığın fizikî güzelliklerinin yanında tatlı dilli şirin sözlü bir sevgili olduğunu belirtir ve tatlı dile, güzel söze değer verir:

(Elçin 1998, 34)

Hiç kusur olmasa kaşında gözünde
 Halâvet bulunsa şirin sözünde
 Püskürme benleri olsa yüzünde
 Ve lâkin gerdanı pek beyaz olsa

Âşık sözünün eridir, doğru sözlüdür, sözünden dönmez. Karacaoğlan'a göre yiğit olma ile söz söyleme arasında sıkı bir ilişki vardır. Ona göre ağacın iyisi özünden olduğu gibi yiğidin iyisi de sözünden anlaşılır:

Ağacın iyisi özünden olur
 Yiğidin iyisi sözünden olur

Karacaoğlan sevgilinin sözlerini şirin olarak götür ve niçin âşık olduğunu, niçin aşk odu ile yandığını açıklar. Şâir, gamzesi ok, kaşları yay, özü şirin, sözü şirin bir güzele bağlanmıştır: (Cunbur 2001, 194)

Özü şirin, sözü şirin bir güzel
 Gamzesi ok, kaşı yaya bağlıdır

Koroğlu sözü Karacaoğlana benzer şekilde delikanlılık ve yiğitlik anlamlarında kullanmıştır: (Mert 1997, 119)

Dinleyin yiğit sözünü
 Çekerim güzel nazını

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/3 Summer 2010*

Söz ve kelâm kavramına türküler, maniler, ninniler, masallar gibi halkın ortak malı olan edebî mahsullerin oluşturduğu anonim halk edebiyatında da sıkça yer verilmiştir.

Ninnilerde söz, ninni söylenilen çocuğun büyüdüğünde sözünün dinlenilmesi temennisi ile kullanılmıştır.

Annenin yavrusunun sözünün dinlenmesini istemesi, yani büyüdüğünde etkili bir kişi olmasını istemesi, sözün tesir gücüne verilen önemi ortaya koymaktadır: (Özbek 1994, 329)

Ninnilerim senin olsun

Uykular gözüne dolsun,

Kişiler sözüne uysun

Uyu yavrum uyu

Büyü yavrum büyü

Anonim halk edebiyatının en yaygın şekillerinden biri olan manilerde de sözün dedikodu anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Taşa basma iz olur

Beyaz geyme toz olur

Oğlan mendilin düşmüş

Ben galdırısam söz olur

Türkülerimizde âşık, sözünü tutmayan sevgilisine sitem eder:

Seherde uğradım yârın yanına,

Tutmadı dillerim diyem, yâr eylen.

Söylediğin sözde niçin durmadın

Hey insafsız kız, bahtı kara kız?

Söyleyenlerini belirleyemediğimiz atasözleri, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri, din, ahlâk, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat olaylarından, teknikten vb. çıkacak kuralları somuttan soyuta giden bir yolla söz ve yazı ile nesilden nesile aktarılan hikmetli sözlerdir. (Güzel-Torun, 202) Atasözlerinde de söze farklı anlamlar katılmıştır:

Adam olana bir söz yeter. Büyük lokma ye, büyük söz söyleme. Çok söz söyleyen, çok söz işitir. Çok söz yalansız, çok para haramsız olmaz. Dost acı söyler. Bilen söylemez, söyleyen bilemez.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Klasik edebiyatımızın şiiirlerinde de, kelâmın ve sözün tanımını, niteliği, tarzı ve kıymeti geniş biçimde ele alınarak işlenmiştir. Bu işlemlerde söz yani kelâm, bir ilimdir. Söz söylemek, yetenek işidir. Söz, içinde mecaz ve nükte barındırmalı ve âşğın halini sevgilisine arz etmelidir.

Divân şâirlerine göre kelâm ve söz, zarifâne, levendâne, âşıkâne olmalı, suzinâk ve rengîn tarzda söylenmelidir. Şâirin sözü; rengîn ve şirindir, yücedir, nüktelidir, vezinlidir, gevher ve inci gibi gösterişlidir. Şâir, sözleriyle sihir yapar, can verir ve sözleri sayesinde ebedileşir. Şâir; suhandândır, bülbüldür, nüktedandır, söz mülkünün padişahı, söz meydanının şehsüvârı ve pehlivanıdır.

Söz, şâirin ismini taşıyacak, onun ismini bâkileştirecek vasıfta olmalıdır. Doğru söz makbûldür. Doğru söz söyleyen kendi değerini yükseltmiş olur. Aslı esası olmayan sözler, kabûl görmez. Kötü ve kırıcı sözlerin söylenmesindense hiç konuşulmaması üstün tutulmuştur. Sözün hayırlısı kısa ve öz olanıdır.

Divân şâirlerine göre vâizin ve zâhidin sözleri, kuru ve soğuktur. Âşğâ göre; vâiz söze başladığı zaman sözü bitirmek bilmez.

Tasavvufta zâhir ilmi anlamında kullanılan kıyl u kâl/dedikodu, beyitlerde Allah'tan başka şeylerle ilgili konuşmak olarak ele alınır ve bunu terk edenin İlahi nûra mazhar olacağı belirtilir.

Necati Bey'e göre Divan şiiirinde âşğın düşmanı olarak bilinen rakîb, ekşi yüzlüdür ve ekşi yüzlü olan rakibin sözleri serttir.(Tarlan 1997,46)

Yüzine göredür sözi rakîbün

Yüzi ekşinün olur sözleri serd

Şeyhî, şiiirlerini duyan cihan padişahının, her zaman onun sözünden tok olduğunu anlatır. Çünkü onun şiiiri, şirin lafzından gelen bal ile şeker gibidir:(İsen-Kurnaz 1990, 232)

Cihân husrevleri Şeyhî sözünden tok olur her dem

Međer şehd ile şekerdür gelen bu lafz-ı şîrinden

Fuzûli'ye göre şiiir söyleyebilmek kendi başına bir ilimdir. Ve kemal nevilerinden çok i'tibarlı bir şubedir. Bunu inkâr edenler, onun zevkine erişemeyenler veya şiiir söylemesini beceremeyenlerdir(Tarlan 2001, 7).

Fuzûli, kendi şiiir tarzını açıklarken âşıkâne tarzın kendisi için önemini vurgular. Fuzûli övgü ve yergi şiiirleri yazamaz. Çünkü o

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bir âşıktır ve âşık ancak âşıkâne tarzda söz söyleyebilir: (Tarlan 2001, 75)

Menden Fuzûlî isteme eş'âr-ı medh ü zem

Men âşıkam hemîşe sözüm âşıkânedür

Onaltıncı asrın sultanü'ş-şu'arâsı Bâkî'ye göre söz güherdir ve bu yüzden ender bulunan cevher gibi kıymetlidir: (Küçük 1994, 112)

Çog olmaz bu tarzda gazel Bâkîyâ

Güzel söz güherdür güher az olur

Bağdatlı Rûhî sözlerini sihirli olarak tarif eder. Onun sözleri sihirli olmakla birlikte; bütün sözlerini sihr-i halâl sanatı ile söylemiştir. Şâirin bu vasıftaki şiirlerini kıskanan için, şâirin sözleri zehirdir: (Ak 2001, 26)

Sihrdür sözlerüm ammâ ki kamu sihr-i halâl

Hâsuda zehr-i helâldür eğerçi şi'rüm

Nef'î, sözünü hayâl meclisinin Şehnâz makamında bir nağmesi olarak tarif eder: (Akkuş 1993, 78)

Bezm-i hayâle nağme-i şeh-nâzdır sözüm

Hüsn-i edâya gamze-i gammâzdır sözüm

Hikemî tarzın temsilcisi olan Nâbî, söylenen sözün darb-ı mesel gibi kalıcı olmasının önemli olduğunu düşünür. Ona göre; söz söylerken darb-ı mesel kullanmağa söz yoktur ama asıl önemli olan sözün senden sonra darb-ı mesel olacak kadar özlü ve güzel olmasıdır:(Karahan 1987, 60)

Sözde darb'ül-mesel irâdına söz yok ammâ

Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel

Nedim, sözün altın gibi değerli olduğunu ifade eder. Sözün altın gibi olmasının şartı ise ölçülü olması ve yerinde söylenmesidir. Söz ağır ve az olursa altın gibi değerli sayılır:(Gölpınarlı 1951, 297)

Sözü az söyle ağır söyle Nedîmâ ki sühân

Zer gibi sayılı gevher gibi sencîde gerek

Sevgilinin söylediği soğuk sözler, Şeyh Gâlib'i canından bezdirmiştir. Bu yüzden Şeyh Gâlib, kendine sürekli sitem eden sevgiliye seslenerek kendisiyle artık ülfet edemeyeceğini söyler: (Kalkışım 1994, 263)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Seninle ey sitem-gû germ-i ülfet olmayız artık

Soğuk sözler beni cândan soğuttu hâtırın hoştur

Genel olarak tasavvufta söz, “icâd edilmesi için irade ve kudretin gaybete taalluk etmesi; ‘kün’ (ol) kelimesi; insan-ı kâmil, bir bütün olarak İlahî kemâli kendi varlığında gerçekleştiren insan; Tekvin kelimesinin dış âlemdeki mazharları olmaları sebebiyle varlıklardan her biri, Allah’ın bir kelimesi; Hz. Peygamberin hakikati” anlamlarına gelmektedir(Uludağ 1990, 304).

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatında kelâm ve söz; İlâhi mânâda ve Allah’ın emir ve yasakları anlamlarında kullanılmıştır. Tasavvufa göre sözün kaynağı Allah’tır. Kelâmı her an O yaratmaktadır. Söz, Allah’ın kelâmı olduğundan peygamber sözleri de Allah’ın sözleri olarak kabul görür.

Tasavvufta kelâm, her an Allah’ın dilemesi ile yaratılır ve var olur. Bu yönüyle Kelâm, Allah’ın sırrını anlamamıza yardımcı olur ve O sırrı ortaya çıkarır.

Dinî-Tasavvufî şiirde sözün kaynağı şâirin kendisi değildir. Şair, sözlerini kendisine söyletenin Allah olduğunu bilir ve mısralarında da bunu ifade eder. Tasavvufta ilham, söz söylemede önemli bir yere sahiptir ve Allah’tan gelir.

Allah’ın lütfu olmadan söylenen şiire kimse itibar etmez. Mutasavvıfâne sözlerin mânâları Kur’an’daki sözlerden farklı değildir. Mutasavvıfâne bazı şiirler ise Kur’an’dan ilham alınarak söylenmiştir.

Tasavvuftaki killet-i kelâm -az ve kıt söz- anlayışı şiirde kendini gösterir. Sözün az söylenileni makbûldür ve boş sözlerden kimseye bir fayda yoktur.

Mevlânâ’ya göre de kelâmın kaynağı Allah’tır. Mevlânâ Mesnevîsinin “Mesnevî’yi nazmedenin özrü ve Allah’tan yardım istemesi” adlı bölümünde bu eserin tamamlanması için Allah’a yalvarır ve ondan kolaylık ve muvaffakiyet ister.

Mevlânâ’ya göre, söz söylemede itidalli olmak gerekir. Ona göre işlerin hayırlısı, orta halli olanıdır. Mevlânâ, Hz. Musa ile Hızır’ın arkadaşlıklarının bitmesinin sebebini Hz. Musa’nın çok konuşmasına bağlar. Buna göre Hızır, Musa’ya: “Haydi, git... Sen çok söylüyorsun, Gayri ayrılık geldi, çattı!” der(İzbudak 1976, 269).

Hacı Bektaş Velî, Makâlât’ın giriş bölümünde Allah’ın ilhamının şiire tesirini anlatır. Hacı Bektaş Velî’nin sözleri gül

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

bahçesindeki taze bir güle benzetilir. Mânâsı aslına uygun olmayan sözler saçma sapan sözlerdir: (Güzel 2002, 293)

Şu söz kim ma'nâdan taşra degüldür

Gülistan içre ol bir taze güldür

Âşık Paşa, Garib-nâme isimli eserinde çeşitli örneklerle sözün anlamı ve etkileri üzerinde durmuştur(Güler 1989).

Âşık Paşa'ya göre sözün kaynağı ilâhîdir. Söz, İlâhî olduğu için dokuz kat gökten iner(Yavuz 2000, 528)

Nüh felekden nice iner uş bu söz

Kim bakup hergiz göremez anı göz

Kütahyalı Hüdâ Rabbim Sultan olarak bilinen Gaybî Sun'ullah da sözlerinin Hak sözü, şairlerinin ilham kaynağının da Kur'an olduğunu belirtmektedir: (Güler 2003,151)

Gaybî senün sözlerin Hak sözidür bilene

Her demde her kelâmun âyet-i Kur'ân didiler

Bunların yüzün görüp sözün işiden cân ile

Gaybiyâ dergâh-ı Hakda şüphesiz mağfûr olur

YÛNUS EMRE VE KELÂM

Edebiyatımızda kelâm ve söz unsurunu şairlerinde en fazla kullanan şâirlerimizden biri de Yûnus Emre'dir. Yûnus Emre, Risâletü'n-Nushiyye ile Divân'ında söz ve kelâmla ilgili yüzlerce mısra söylemiştir.

Yûnus Emre, Risâletü'n-Nushiyye'sine söze sözü şerh ederek başlar. Söze sözle başlamak Bismillah manasında kullanılır. Sözün şerh edilmesi söze yüklenen inanç unsurları açısından önemlidir:(Tatçı 1991, 32)

Gel imdi diñle sözü şerh ideyiñ

Birin birin anı saña diyeyin

Şiir sanatında ileri giden veya davasını şiir diliyle anlatan şairlerin sözlerini beğenmeleri ve üstün görmeleri geleneği Yunus'ta da görülür:

Yûnus cümle sözün saña ferîde

Çün iş saña düşüpdür kim iş ede (Tatçı 1991, 43)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Yûnusa göre kelâm ve söz ayettir, söz bu sebepten dolayı mukaddestir. Âdem âdemîliğe, insan insanlığa sözle ulaşacaktır.

Ku'rân kelâmum didi gönüle evüm didi

Gönül ev ıssı bilmez âdemden tutmayanlar

Yûnus kelâm ve mânâlı söz yerine bazen kelecî kelimesini kullanır. İnsan söylediği sözü duyduğu gibi söylemeli, işittiğine ekleme yapmamalıdır: (Tatçı 1990, 234)

Söyledüğün kelecîyi işitdiğin gibi söyle

Kendözünden zireklenüp birkaç söz dahî katmagıl

Tasavvuf anlayışında sözü az söylemenin önemi büyüktür. Tasavvuf terimlerinden olan riyazetin ana temalarından biri de az konuşmaktır. Az konuşmak dervişlik için önemli bir fazilettir. Yûnus, ancak az fakat öz konuşmanın gönüldeki pası yıkayacağı düşüncesindedir. Bu sebeple söz söylemek isteyen sözün özünü söylemelidir:

Bu gönüller pâsını yuyuban gidermege

Şol sözi söylegil kim sözün hulâsasıdur

Yûnus Emre'ye göre kelâm ve sözün kudreti, insanı hem aziz edecek hem de zelil edecek kadar tesirlidir. Bundan dolayı insan söylediği sözlere dikkat etmelidir. Söz, insanın gönlünü mutlu edebilir; insanın bildiği, tanıdığı kişiyi ona yabancı kılabilir. Nitekim insan dostunun bir kötü sözü ile ona düşman ve yabancı olabilir. İnsan söz ile hem hor görülebilir hem de aziz olabilir:

Söz var kılır gönülü şad söz var kılır bilişi yâd

Eger horluk eger 'izzet her kişiye sözden gelür

Yûnus'a göre Hak sözünü herkes duyamaz. Allah'ın emirlerine karşı olan kişilere Allah'ın sözünü söylemenin anlamı yoktur:

Ol kişi kim sağır durur söyleme Hak sözün ana

Ger dirisen zâyî' olur nasîb yokdur sözden ana

Dimesün kim müselmânam Çalap emrine fermânam

Dutmazısa Hak sözünü fâyide yok dînden ana

Yûnus Emre'ye göre söz, hiçbir yerden değil, yaratıcının sâdâsından gelmektedir. Yûnus Emre sözlerini kendi ilmi ile kazanmış değildir: (Tatçı 1990, 345)

Onun sözlerinin kaynağını Allah'ın ilhamı oluşturmaktadır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Söz karadan akdan degül yazup okımağdan degül

Bu yürüyen halkdan degül Hâlik avâzından gelür

Bir başka beyitte Yûnus Emre, yine sözlerinin kendinin olmadığını itiraf eder. Sözün kaynağının ne olduğunu bilemeyen kişiler, sözün kaynağını şâir zanneder:

İy sözlerin aslın bilen gel di bu söz kandan gelir

Söz aslını anlamayan sanur bu söz benden gelür

Yûnus Emre'nin sözü ve kelâmı nasihat anlamında da kullandığı görülmektedir. Yûnus kendi lisanınca şöyle nasihat ediyor; Âlimlerden olun fakat zalimlerden olmayın, ölümden korkun çünkü bütün doğanlar mutlaka ölecektir. Yunus, lisan-ı halince sözlerinin muhatabını yaratıcı olarak görmekte ve göstermektedir:

Yûnus sana tutdı yüzün unitdı cümle kendözin

Cümle sana söyler sözün söz söyleyen sensin bana

Yûnus, sözün karadan akdan ve yazup okumaktan değil Hâlik âvâzından yani yaratıcının sesinden sedasından geldiğini söyler.

Yûnus'a göre kelâm, âlemlere destan olmalı, anlamı bilinmeli ve gönül gözünün açılmasına vesile olmalıdır. Söz, onun kıymetini bilenler için şeker tarlasında ve şeker tadında sunulmalıdır:

İşka döyemedi sözüm gensüzün açıldı gözüm

Yûnus senün iş bu sözün âlemlere destan ola

Ol dost yüzün gördi gözüm erenlere toprak yüzüm

Söz bilene iş bu sözüm gerek şekeristan ola

Yûnus, kabirde insanın sorguya çekilmesi sözle olacaktır düşüncesiyle kabir sorularına karşı yaratıcıdan esirgenme istemektedir:

Günde soralar bu sözi esirgemez anlar bizi

Biz de sana tutduk yüzi sen esirge bizi çalap

Yûnus'ta söz, kaya yankısıdır. Âşık olmayanların sözlerini anlamada yaban insanı gibi olacağını düşünmektedir:

İşksuzlara benüm sözüm benzer kaya yankusına

Bir zerre ışık olmayan bellü bilün yabandadır

Şiirlerinde Anadolu savaşlarının en şiddetlilerini yaşadığı anlaşılan Yûnus, barışın ancak sözle olacağına inanmaktadır. Savaşı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

söz başlatır ve ancak söz durdurur. Bu yüzden sözler yumuşak söylenmelidir:

Taş gönülde ne biter gönülde agu tüter
Nice yumşak söylese sözi savaşa benzer

Yüri yüri yolunla gâfil olma bilünile
Key sakın key dilünile cânına dâğ ide bir söz

Ârif sözünde kıyl ü kâl olmaz. Asilzâdenin nişanı her kelâmının mânâlı ve sözünün sebük-bâr yani hafif yüklü olmasıdır.

Âsil-zadeler nişânın eğer bilmek dilerisen

Her sözünün manisi var sözi sebük-sâl olmaya

Sağıra doğru söz söyleme nasibi olmadığı için söz zâyî olur.
Ol kişi kim sağır durur söyleme Hak sözün ana
Ger dirisen zâyî ‘olur nasib yokdur sözden ana

Tutulan söz şekerden ve baldan yeğdür.
Sözün mânâsı dinlemekle anlaşılır.

Söz sahibinindir önce kendi sözünü işit
Kudret dili olanlar aşk sözünü söylerler,

Âşık sözünü ma’suk katında söylemelidir. Öyle bir söz söyle ki sözün hulâsası olsun.. Can kulağıyla dinleyenlere söz turfandadır. Söz dile ansızın gelir ve gönle akar.

İnsan sözü uzatmamalı, ya bildiğini söylemeli veya bir bilenden işitmelidir der: (Tatçı 1990, 85)

Yunusun sözleri aşk kitabındandır:

Yûnusa sorarısın bu sözleri kandan olur

Meger ol divân-ı ‘ışkun defterinden yâd ider

Hilekâr düzenbazların yüzünü sözile dövmek gerekir. Sevdiğine sevdiğini söylemezisen sevmek derdi seni boğar.

Sözü cahile söylemek altını kızıl pul eylemek gibidir.

Ma’rifet ehlinin sözü ağaçta karpuz bitirir. Yûnus’a göre, sözünü her anlama gelecek şekilde kullanmak Konya minaresini çuvaldız zannetmeye benzer: (Tatçı 1990, 117)

Yûnus’un bu sözünden sen ma’nî anlarısın

Konya menâresini göresin bir çuvaldız

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Söz söylenecekse hası söylenmelidir. Yunusun sözü şiir dilindedir ama aslı kitaptandır. Söz güherdir, gönülden söz söylemek balı yağa katmak gibidir.

Gönlü serd sözle yıkmamak gerekir. Sözü özde tutmak gerekir. Söz nişansız olmaz. Yalan söz yüzde belli olur.

Sözü dinle birlikte söyleyenin yatağı cehennemdir. Yûnus kelâmını aşk âleminde söyler. Aşk âlemini bilmeyenler onun sözüne kendi yorumlarını katarlar(Tatçı 1990, 259).

Sözü dinle inançla birlikte yemin ederek kullanmak insanı cehennemlik edebilir. “Dinli neye varur söz cehennemde yatarsun”

Az söz ermiş ve eren, çok söz hayvan yüküdür. Ârif olanda cevher varsa ona tek bir söz yeter.

Miskin insanlar sözlerinden bellidir. Yûnus sözünün asırlar sonra da söyleneceğinin farkında olan bir ehl-i dildir:

Yûnus senüñ sözlerüñ nişândur bilenlere

Söyleyeler sözüñi devr-i zamân içinde

Söz Allaktan gelir, sır söz saklayanlar içindir, sözü saklayamazsan Hallâcı Mansûru hatırla der:

Eğer gerçek ‘âşıkısan key bekleğil sır sözünü

Bir sözden oda atdılar miskîn Hallâc-ı Mansûrı

Sözden ancak sürüler halinde dağda yaşayan yaban hayvanları anlayamaz. Yûnusun sözleri başka hiçbir söze benzemez. Kendini bilen sözünü bilir. Şirin ve tatlılıkla sözünü her millete dinletirsin, sözün baş tacı olur.

Yûnus’un kelâmından ancak münafıklar anlamaz. Söz mücevher gibidir, ulu insanlardan işittiğın sözleri unutma. Allahın gönlüne hoş gelecek sözler söyle ki O ne istersen versin;

Bu söz Hakk’â hoş geldi kuln ‘aziz eyledi

Ne geçdise gönlinden virdi hâzır eyledi

Kelâm ve söz akıllılar içindir, nükte sözde, söz ârifedir. Toy toylayanın, sayı sayanın, söz söyleyenindir. Söz söyleyeceksen öyle bir söz söyle ki kimse onu bilmesin ve senden önce söylenmesin(Tatçı 1990, 380).

Bir toyı toylamak gerek bir sayı söylemek gerek

Bir sözi söylemek gerek kimse anı bilmez ola

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Yûnus Emre, kelâm ve sözün kıymetini, önemini, değerini ve etkisini söz redifli bir şiiriyle de zirveye çıkarmıştır(Tatçı 1990, 113).

Bu şiirinde toplumun hassasiyetlerini ve değerlerini ele alan Yûnus Emre'nin bin düşün bir söyle anlamında atasözlerinden ve deyimlerden faydalandığı görülmektedir.

Yüzün ak olması sözü bilmekle sözü pişirmek için yoluna gitmesiyle ilgili örneklendirilmiştir. Mânâlı sözü bilen ve sözünü düşünerek yerinde söyleyen kişinin yüzünü bir söz ak eder. Sözü söylemeden önce pişirerek söyleyen kişinin işi yolunda gider

İnsan ilişkilerinde ve devletlerarası münasebetlerde sözün ne kadar önemli olduğunu hepimiz biliriz. Yûnus Emre'ye göre söz o kadar tesirlidir ki savaşları sona erdirebilir ya da insanın canına mâl olabilir. Yerinde söylenen bir söz, zehrin panzehiri olur.

Sözün akılla ilgisine dikkat çeken Yûnus Emre'ye göre insan çok düşünüp az söylemelidir. Her aklına geleni söyleyen kişinin yapacağı işin içinden çıkması mümkün olmayabilir. Bu yüzden insan sözlerinden işe yaramayacak olanları ayırmalıdır. Söz akıl süzgecinden mutlaka geçirilmeli ve zamansız söz söylenmemelidir.

Her mutasaavıfta olduğu gibi Yûnus Emre de, devrin hükümdarlarına ve yöneticilerine nasihatte bulunuyor. Devleti yönetenler, bir sözün binlerce mücevheri ve altını değersiz hale getirebileceğini bilmeli ve sözlerine herkesten fazla dikkat etmelidir görüşünü tekrarlar. Yûnus diliyle söz, zor bulunan bir mücevherdir. Bu sebepten ağyârın eline düşmemelidir, çünkü o bir dürr-i yektâdır.

Yûnus Emre, Âdemoğlunun bir söz ile cennetten uzaklaşacağını söyler. İslamda Allah'a şirki ifade eden bir söz kişiyi cehenneme götürebilir. İnsan sözün demini iyi ayarlamalı, demli söz konuşmalı ve kem söz söylememelidir. Yunus'a göre demli ve kıvamlı sözler dünya cehennemini sekiz kat cennete çevirebilir:

Yûnus Emre'ye göre sözü uygun söylemek lâzımdır. Çünkü boş bir söz, insanı Allah katından uzaklaştırabilir.

Yûnus Emre'ye göre söz, sahibinin canına kastedecek kadar tesirli bir silahtır. Bu sebepten insan bilgiden gafil olmamalıdır. Sözün gücüne inananlar Şâh katından ırak olmamak için bu gücü bilgiyle birlikte kullanmaya çalışmalıdır. Hulâsa-i kelâm; kelâmın kibârı, kibârın kelâmıdır. Yûnus Emre kibâr insandı, onun aşk kelâmı da bize kibâr olarak ulaştı. Bilelim ki; Aşk, kelâmsız olmaz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

SONUÇ

Klasik edebiyatımızda ve tasavvufî aşk anlayışımızda kelâm, kelâm-ı fasîh ve söz kavramlarının edebiyatımızın temel üslûp özelliklerinden biri olarak her asırda ve her edebî türde değişik anlamlarda ve farklı örneklerle birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Türk edebiyatında ve şiirinde kelâm ve söz, değişik mânâ ve ifadelerle anlatılmış ve her şâirin dilinde farklı bir güzelliğe ulaşmıştır.

Kelâmın ve sözün farklı kullanımlarında geleneksel-kültürel inançlarla kitabî inançların ve ilahî emirlerin etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Söz kavramının sosyal, siyâsî ve dinî itaat kültürünün gelişmesinde, toplumların sosyalleşmesinde davranışlarımızı şekillendirdiği, öncelikle inançlarımız olmak üzere devlet ve sistemler üzerinde tesirli bir kavram olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Devlet adamları, din adamları ve şâirler, söz kavramının etrafında şekillenen yorumlarıyla toplumları etkilemiş ve tarihin akışını değiştirmişlerdir.

Kelâmın ve sözün kudretinin farkında olan Yûnus Emre'nin bu gücü ustalıkla kullandığı görülmektedir. Yûnus, temel bir anlayış olarak sözün kaynağını ilâhî olarak görmekte ve ilâhî kaynağa göre benzetme, yorum ve yönlendirmelerde bulunmaktadır.

Kelâm, toplumun içinde bulunduğu şartlara göre söylenmiş olup, devlet adamları ve şâirler sözlerini esirgmeden özellikle uyarıcı mahiyette kullanmışlardır.

Bugün Yûnus Emre'yi anmamızın sebebi mısralarındaki kelâmın ve sözün gücüdür. Asırlar ötesinden sözleriyle bize seslenen Yûnus Emre'ye göre “kelâm, kelâmdan; söz, sözden üstündür.” O, sözleriyle yaşayacağını farkına varmış, söz vermiş, sözünde durmuş ve sözünü sözle yaşatmıştır.

KAYNAKÇA

AK, Coşkun, (2001) Bağdatlı Ruhî Dîvânı, Bursa

AKAY, Hasan (1995), İslamî Terimler Sözlüğü, İstanbul

AKKUŞ, Metin,(1993) Nefî Dîvânı, Ankara

ARAT, Reşit Rahmeti,(1992) Atabetü'l-Hakâyık, TTK Ankara

ARAT, Reşit Rahmeti, (1986) Eski Türk Şiiri, TTK Ankara

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- ATALAY, Besim, (1992) Dîvânü Lûgati't-Türk Tercümesi, C.2, TDK Ankara
- CUNBUR, Müjgân, (2001) Karacaoğlan, Ankara
- DİLÇİN, Cem, (2000) Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK Ankara
- DOĞAN, Nur Muhammed, (2002) Fuzûlî'nin Poetikası, İstanbul,
- ELÇİN, Şükrü, (1998) Gevherî Divanı, Ankara
- ERCİLASUN, A. Bican, vd. (1991) Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Ankara
- EREN, Hasan, (1999) Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara
- ERGİN, Muharrem, (1994) Dede Korkut Kitabı I, Ankara
- ERGİN, Muharrem, (1992) Orhun Abideleri, İstanbul
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, (1951) Nedim Divanı, İstanbul
- GÜLER, Kadir, (1989) Âşık Paşa ve Garibnâmesi-9.10. Bablar, (Erciyes Ün. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri
- GÜZEL, Abdurrahman – TORUN, Ali, (2003) Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara
- GÜZEL, Abdurrahman, (2006) Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı, Ankara
- GÜZEL, Abdurrahman, (2002) Hacı Bektaş Velî ve Makâlât, Ankara
- EREN, Hasan, (1999) Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara
- İSEN, Mustafa – KURNAZ, Cemal, (1990) Şeyhî Divanı, Ankara
- İZBUDAK, Veled, (1976), Mesnevi Şerhi C.I., Ankara
- KALKIŞIM, Muhsin, (1994) Şeyh Gâlib Divanı, Ankara
- KARAHAN, Abdülkadir, (1987) Nâbi, Ankara
- KÖPRÜLÜ, Fuat, (1986) Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul
- KUR'AN-I KERİM, (2006) Diyanet Yayınları, Ankara
- KURNAZ, Cemâl, (1996) Hayâlî Bey Divânının Tahlîli, İstanbul
- KÜÇÜK, Sabahattin, (1994) Bâkî Dîvânı, Ankara
- MENGİ, Mine, (1999) Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara
- MERT, Oktay, (1997) Köroğlu Bütün Şiirleri, İstanbul
- ÖZBEK, Mehmet, (1994) Folklor ve Türkülerimiz, İstanbul

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

-
- PALA, İskender, (1998) Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü, İstanbul
- SARAÇ, M. Yekta, (1995) Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgât, İstanbul
- TARLAN, Ali Nihat, (2001) Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ, Ankara
- TARLAN, Ali Nihat, (1992) Hayâlî Dîvânı, Akçağ, Ankara
- TARLAN, Ali Nihat, (1997) Necatî Beğ Divanı, MEB, İstanbul
- TATÇI, Mustafa, (1990) Yûnus Emre Divanı İnceleme I, KBY, Ankara
- TATÇI, Mustafa, (1990) Yûnus Emre Dîvanı II. Tenkitli Metin, Ankara
- TATÇI, Mustafa, (1991) Risâletü'n-Nushiyye, Ankara
- TÖKEL, Dursun Ali, (2000) Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Ankara
- ULUDAĞ, Süleyman, (1990) Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul
- YALIM, Özcan-Ülkü, (1983) Eş ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü, Ankara
- YARDIMCI, Mehmet, (1998) Başlangıcından Günümüze Halk-Âşık-Tekke Şiiri, Ankara
- YAVUZ, Kemal, (2000) Âşık Paşa Garib-nâme II, İstanbul